

УДК 005.8: 331.108.2

Б.-П. О. Кошовий,
завідувач науково-дослідного відділу,
Львівський університет бізнесу та права, м. Львів

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ЗАГРОЗИ ДЕМОТИВАЦІЇ ПРАЦІ

В.-Р. Koshovyi,
head of scientific department,
Lviv university of business and law, Lviv

ON EVOLVING OF APPROACHES TO CLASSIFICATIONS OF THREATS TO ECONOMICAL SECURITY OF ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF OVERCOMING THE CHALLENGE OF DEMOTIVATION TO WORK

У статті розглянуто еволюцію теоретичних підходів до класифікації загроз економічній безпеці підприємств. Проаналізовано особливості класифікації загроз з огляду на їх місце у системі економічної безпеки підприємства у контексті подолання демотивації праці. Окреслено підхід щодо усунення термінологічних розбіжностей між трактуванням понять "небезпека", "ризик", "загроза". Досліджено окремі ознаки загроз та викладено їх в універсальній формі. Наведено порівняння різних підходів до класифікації загроз, зокрема розглянуто новий клас загроз – "метазагрози", що вимагає подальших досліджень у цьому напрямі. Обґрунтовано доцільність осмислення демотивації праці у контексті забезпечення економічної безпеки підприємств.

In the article has been considered a problem of evolution in theoretical approaches to classification of threats to economic safety of enterprises. Analytical studies have performed as for peculiarities in classification of threats with respect to their position accordingly to the system of enterprising economic safety in the context of overcoming productive demotivation. An approach aiming to eliminate some terminological differences in treatment of such notions as danger, risk, threat has been outlined. Separate signs of threats have been studied and e[posed in an universal form. Comparison of various approaches to classification of threats has been presented; in particular a new class of threats – metathreats - still lacking of further studies in mentioned direction have been considered. Expediency has been substantiated for conceptualization of working demotivation in securing enterprising economic safety.

Ключові слова: економічна безпека підприємств, загрози, класифікація загроз, метазагрози, демотивація праці.

Keywords: economic safety of enterprises, threats, classification of threats, metathreats, demotivation of work.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Попри стрімкий розвиток теорії економічної безпеки підприємств в Україні на сьогоднішній день демотивація праці рідко розглядається у якості проблеми, вирішення якої належить до поля впливу безпекознавства. Це пояснюється двоєю природою демотивації праці – з одного боку процеси та явища демотивації можуть розцінюватись як об'єкт управлінського впливу у межах реалізації мотивування як функції менеджменту; з іншого боку беззаперечним є загрозливий характер демотивації праці, що дозволяє прирівняти її до інших загроз економічній безпеці підприємства. Глибше розуміння сутності демотивації праці як загрози економічній безпеці потребує удосконалення підходів до класифікації загроз, що зумовлено виключенням до сьогодні з переліків загроз демотивації праці. Це пов'язано з важливим науковим завданням обґрунтування теоретичних засад подолання демотивації праці та реалізації на практиці управлінських рішень, здатних зміцнити економічну безпеку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Потреба у класифікації загроз економічній безпеці підприємств виникла у зв'язку з традиційним трактуванням поняття економічної безпеки як стану захищеності підприємств від загроз різного походження. Підходи до класифікації загроз економічній безпеці підприємств розглядали Афаунова М. Б., Васильчак С. В., Галаз Р. І., Гуменчук М. М., Єрмолаєв Д. В., Костюк Ж. С., Міщенко С. П., Нікітіна Л. Н., Рахімов О. Р., Стадник В. П. та інші. Однак у їх працях не враховується така загроза економічній безпеці підприємств як демотивація праці, що зумовлює актуальність перегляду сучасних підходів до класифікації відповідних загроз з метою встановлення місця демотивації серед них.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розроблення науково-теоретичного підґрунтя включення демотивації праці у систему загроз економічній безпеці підприємств у контексті еволюції підходів до класифікації загроз. **Об'єктом** дослідження є система забезпечення економічної безпеки підприємств. **Предметом** виступає процес еволюції підходів до класифікації загроз економічній безпеці підприємств у контексті подолання загрози демотивації праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині попри численні наукові дискусії не сформовано єдиного підходу до розмежування понять загроза, небезпека, ризик. Вживаються й інші терміни для означення явищ чи процесів, здатних порушити запланований хід справ у підприємницькій діяльності. До основних ознак загроз, на нашу думку, слід відносити такі:

1. Об'єктивний характер дій чи бездіяльності, що становлять загрозу економічній безпеці підприємницької діяльності. Дії (або бездіяльність) які не відображаються об'єктивно у реальному світі (наприклад, мрії працівника про зміну роботи або продаж комерційної таємниці конкурентам за велику суму, висловлювання оціночного характеру, що підпадають під право людини на свободу слова тощо) не можуть розцінюватись як загрози ЕБП та не повинні відволікати ресурси на їх попередження. Разом з тим, необхідним є моніторинг за формуванням переконливих намірів працівників, котрі за умов вдалого моменту здатні ретельно спланувати та реалізувати свої дії, пов'язані із завданням шкоди ЕБП.

2. Цілескерованість поведінки, пов'язаної із завданням шкоди ЕБП. Дії чи бездіяльність, котрі можуть розцінюватись як загрози ЕБП можуть бути свідомого

чи несвідомого характеру, а також корисливими, або скерованими на досягнення особистих цілей немайнового характеру. При цьому вони завжди матимуть певну ціль, виявлення якої складає обов'язкову умову ефективного попередження загроз ЕБП.

3. Завдання шкоди інтересам суб'єктів господарювання чи держави. Навіть не протиправна поведінка може розцінюватись як загроза ЕБП у разі, коли її наслідком стає завдання шкоди підприємству чи державі. Разом з тим, не є загрозою ЕБП дії, що не підпадають під визначення протиправних але несуть шкоду конкурентам або іншим суб'єктам зовнішнього середовища, котрі не мають безпосередніх зносин з підприємством. Так, конкурентні дії у межах закону здатні похитнути становище підприємства-конкурента на ринку, дії з активного залучення висококваліфікованих працівників ставлять у невідгдане становище інших підприємств, котрі діють у тій же галузі. Разом з тим дії, що завдають шкоди контрагентам можуть розцінюватись як загрози ЕБП у частині погіршення бізнес-іміджу підприємства.

Оперуючи терміном "загроза" маємо на увазі явище, що за умови настання здатне завдати шкоди економічним інтересам підприємства чи окремих його підсистем. При цьому поділяємо думку Р. Хіта, котрий відзначив: "Ризик, загроза й небезпека є словами, що описують дуже подібні джерела проблем і кризових ситуацій, але можуть служити й для розрізнення специфічних понять. Слово ризик походить передусім зі сфери фінансових операцій і в своєму значенні несе відчутний елемент вимірювання – обчислювання втрат чи прибутків, які принесє нараження на ту або іншу небезпеку. Слово загроза частіше використовується у соціальних дослідженнях, що мають на меті зрозуміти, як люди сприймають ситуації, які можуть загрожувати їхньому життю чи безпеці. Цей підхід також аналізує сприйняття загрози особливо незахищеними або вразливими людьми (і тому використовує термін вразливість). Термін небезпека зазвичай використовується інженери й науковці на позначення фізичного ризику, такого як небезпечні хімікати чи загрози з боку довкілля (землетруси, пожежі, повені, урагани та війни)" [1, С. 39].

Важливим питанням розуміння сутності загроз ЕБП, шляхів і методів їх попередження, протидії настанню та подолання наслідків є вірна класифікація загроз.

Найпоширенішим і найзагальнішим підходом до класифікації загроз, що часто знаходить відображення навіть при визначенні терміну ЕБП є їх розподіл на внутрішні і зовнішні. Єрмолаєв Д. В. відзначає, що внутрішні загрози ЕБП пов'язані перш за все з можливим активним чи пасивним впливом персоналу на хід господарської діяльності; зовнішні виникають за межами підприємства та включають незаконні перевірки та рішення органів державної влади, рейдерські атаки, незаконні дії конкурентів тощо [2, С. 170].

В. П. Стадник виділяє економічні загрози інформаційного характеру, прийняття управлінських рішень, спад виробництва і втрата ринків, руйнування науково-технічного потенціалу та деіндустріалізація, втрата продовольчої незалежності, криміналізація економіки, деградація природного середовища й інші. Проте недостатньо простежується лінія співмірності вказаних загроз відносно рівня держави, регіону, підприємства. Загрози ЕБП В. П. Стадник пропонує класифікувати за систематичністю, тривалістю впливу на функціонування і розвиток підприємства, керованістю [3]. С. П. Міщенко вважає оптимальним розподіл на зовнішні і внутрішні загрози, відносячи до внутрішніх передовсім пасивність персоналу у бізнес-процесах, підрив ділового іміджу, конфлікти тощо; до зовнішніх – протиправна діяльність, скерована на підрив економічної безпеки підприємства, зокрема шпигунство і шахрайство, а також корупція з боку представників органів державної влади [4, С. 191]. Ж. С. Костюк серед першочергових проявів внутрішніх загроз називає недостатню кваліфікацію та неправомірну поведінку працівників підприємства, зокрема непрофесійність на низовій ланці; шахрайство; крадіжки, вчинені персоналом; фальсифікацію документів; оплату особистих рахунків коштами підприємства; відкати; створення фіктивних фірм; незаконне використання майна підприємства; розповсюдження конфіденційної інформації та ін. [5].

Переважаю на сьогоднішній день загрози ЕБП розглядаються у зв'язку з функціонуванням окремих її складових, у відповідності до них же пропонуються і основні шляхи попередження настання загроз, що визначає один з найпоширеніших підходів до класифікації.

З огляду на необхідність більше детального обґрунтування теоретичних засад ЕБПД дослідимо основні підходи до класифікації складових ЕБП. Економічна безпека підприємства нині розглядається як комплекс передумов забезпечення безпеки її функціональних складових: фінансової, інтелектуально-кадрової, техніко-технологічної, політико-правової, інформаційної, екологічної, силової [6, С. 310]. У зв'язку з необхідністю комплексної оцінки показників відповідних складових безпеки у науковий обіг вводяться такі терміни як ринкова, управлінська, соціальна, інноваційна безпека [7, С. 130 - 131].

Д. В. Єрмолаєв наголошує, що для окремих галузей підприємств існують низка характерних загроз [2, С. 170]. Стосовно забезпечення безпеки вищих навчальних закладів К. В. Карпова відзначає: "Оцінка рівня економічної безпеки ВНЗ за функціональним складовим на основі статистичних методів досить складна через їх низьку математичну формалізацію. Проте, таку оцінку проводити необхідно, тому індикатори економічної безпеки ВНЗ поділяють по кожній з її складових і розраховують їх на основі оцінки збитків інтересам ВНЗ та ефективності заходів щодо їх запобігання" [7, С. 109]. Науковець виділяє наступні групи показників економічної безпеки, що відповідають основним функціональним складовим: фінансові, правові, техніко-технологічні, інтелектуально-кадрові, інформаційні, екологічні, фізичні [7, С. 110 - 112]. Заслугує на увагу й дослідження С. В. Васильчака та М. М. Гуменчука, у якому дано характеристику сучасній освітній системі України і проаналізовано розвиток сфер системи освіти у Львівській області, визначені зовнішні і внутрішні загрози у сфері освітніх послуг у контексті економічної безпеки держави та запропоновано альтернативні шляхи створення ефективної системи ринку освітніх послуг [8].

Г. С. Дем'яненко обґрунтувала складові загальної економічної безпеки торговельного підприємства та визначила їх кількісні параметри: економіко-правову (коефіцієнт правової захищеності), податкову (показник податкового ризику), економіко-соціальну (співвідношення соціальної бази торговельного підприємства та наявних умов соціального забезпечення у державі), економічну безпеку внутрішньої діяльності (оцінка ефективності функціонування торговельних підприємств), економічну безпеку зовнішньої діяльності (дисбаланс експортно-імпортних операцій торговельних підприємств), організаційно-економічну (оптимальна організаційна структура торговельного підприємства), ресурсну (наявність та показники руху матеріальних ресурсів, адаптація підприємства до технологічних новацій та реагування на технічне оновлення торговельного процесу)» [9]. Відмітимо, що у цих та інших аналізованих працях серед одного з напрямів забезпечення інтелектуально-кадрової безпеки визначалась мотивація праці, матеріальні та нематеріальні методи її стимулювання. Поряд з тим про демотивацію мови не йшло.

Заслугує на увагу проведене у цьому руслі дослідження Л. Н. Нікітіної та М. Б. Афануової, у якому проаналізовано основні загрози функціональних складових ЕБП. Науковці, зокрема, виділили такі функціональні складові та загрози як фінанси (загрози, пов'язані з обставинами нездоланної сили, неефективним фінансовим плануванням, некваліфікованим управлінням активами, цінними паперами підприємства), персонал (недостатня кваліфікація, недостатня увага та неналежне управління творчим змістом праці, відсутність програми розвитку інтелектуального потенціалу, роздуті штати, відсутність чіткої визначеності обов'язків у посадових інструкціях, нездоровий психологічний клімат у колективі, проблема заміни висококласних спеціалістів, неналежні умови праці, крадіжки, знищення, втрата та розголошення інформації, корпоративна корупція та зловживання службовим становищем), виробництво (недостатня виробничість, погані постачальники продукції, слабка поінформованість про нові технології, невідповідна вимогам інфраструктура), маркетинг (обмеженість ринку збуту, невідповідність продукції вимогам ринку, ризики, пов'язані з розширенням ринку, слабка інформованість про зміну кон'юнктури, непрофесійна реклама), правова складова (слабка проробленість договірних відносин, недостатнє фінансування юридичної служби, низька кваліфікованість юридичного забезпечення, недооцінка необхідності комплексної юридичної оцінки господарських дій на предмет їх правомірності, неефективне юридичне відстоювання інтересів, відсутність стратегії з покращення правового середовища, неочікувані і часті зміни законодавства), інформаційна складова (помилки діяльності інформаційно-аналітичної служби, недостатнє її фінансування, нечітке формулювання завдань аналізу одержаних даних, погана взаємодія підрозділів з приводу аналізу даних, шкідливі дії третіх осіб по відношенню до інформаційного забезпечення діяльності підприємства, підрив репутації підприємства шляхом розповсюдження завідомо неправдивої інформації), екологічна (недостатнє фінансування екологічної служби, втрата ринків країн з жорсткими екологічними нормами, превалювання комерційних інтересів над необхідністю збереження навколишнього середовища), охоронна (фізичний і моральний вплив особистісної спрямованості, завдання шкоди майну підприємства, недостатнє фінансування служби безпеки, слабкість в організації служби безпеки) [10, С. 3 - 6]. Наголосимо на деяких нюансах, котрі виникають у зв'язку з таким підходом до класифікації. Загалом класифікація загроз на основі їх належності до окремих функціональних складових виправдовує себе з огляду на простоту подальшого впровадження у практиці управління економічною безпекою. Справді, досить просто розділити за департаментами обов'язки з забезпечення економічної безпеки у сферах їх відання – проблемами силової безпеки очевидно повинна займатись охоронна служба, а не відділ маркетингу чи бухгалтерія, так само як і забезпеченням безпеки у правовій сфері повинні приділяти увагу фахівці юридичного відділу. Проте, користуючись методом абстрагування, а також індукції можливо прийти до висновку, що у основі якісного захисту від можливих загроз полягає належний рівень роботи з персоналом на підприємстві. У аналізованому підході до класифікації спостерігаємо низку закономірностей. Так, для правової, інформаційної, екологічної, охоронної складових однією з загроз названо недостатнє фінансування [10, С. 5 - 6]. Низька кваліфікація кадрів названа загрозою для складових фінансів, персоналу, правової, опосередковано – для усіх інших [10, С. 5 - 6]. Це наводить на міркування щодо існування певного різновиду **метазагроз** (надзагроз), котрі не лише безпосередньо складають загрози окремим складовим ЕБП, а й спричиняють виникнення та поширення загроз у межах інших складових. Це потребує подальшого удосконалення підходів до класифікації загроз з метою визначення місця демотивації праці серед них.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проаналізований процес еволюції наукових підходів до класифікації загроз економічній безпеці підприємства дає підстави стверджувати, що він продовжується і по сьогоднішній день. Значний обсяг загроз, що потребує

урахування під час управління економічною безпекою підприємств вимагає від науковців та практиків пошуку досконаліших методів їх класифікації. На сучасному етапі розвитку вчення про економічну безпеку демотивацію праці доцільно розглядати як загрозу економічній безпеці підприємництва, що потребує подальших досліджень з метою включення її у єдину класифікацію загроз. У результаті наукового осмислення існуючих підходів виявлено також, що окремі загрози мають особливі характеристики, які вимагають їх віднесення до окремих класів загроз, як-от метазагрози. Отже перспективними подальшими розвідками у напрямі удосконалення підходів до класифікації загроз економічній безпеці підприємництва є дослідження нових типів загроз, уявлення про які формуються унаслідок поглиблення знань в області забезпечення економічної безпеки.

Література.

1. Рахимов О.Р. Анализ основных угроз экономической безопасности туристского предприятия / Рахимов О.Р. // Научный вестник МГИИТ. –2011. – № 6. – С. 28-32.
2. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників / Р. Хіт ; пер. з англ. Р. Л. Ткачук, С. М. Рябчук, Н. І. Мішеніна. - К. : Всеуито ; К. : Наук. думка, 2002. - 566 с. - (Усе про менеджмент).
3. Галаз Р. І. Принципи управління кадровою безпекою підприємств : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) / Р. І. Галаз. – Львів : Львівський університет бізнесу та права, 2014. – 22 с.
4. Ермолаев Д.В. Угрозы экономической безопасности предприятия / Ермолаев Д.В. // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2012. – № 2-2. – С. 169-172.
5. Стадник В. П. Загрози економічній безпеці підприємства, їх джерела та чинники [Електронний ресурс] / В. П. Стадник // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси . - 2012. - Вип. 9(3). - С. 322-328. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9\(3\)_47.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2012_9(3)_47.pdf)
6. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці [Електронний ресурс] / С. П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій . - 2011. - № 2. - С. 190-195. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mimi_2011_2_26.pdf
7. Костюк Ж. С. Функціональні складові економічної безпеки підприємств залізничного транспорту [Електронний ресурс] / Ж. С. Костюк // Вісник економіки транспорту і промисловості . - 2013. - Вип. 42. - С. 308-311. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2013_42_43.pdf
8. Мацеха Д. С. Функціональні складові економічної безпеки та показники їхньої оцінки для підприємств легкої промисловості [Електронний ресурс] / Д. С. Мацеха // Вісник соціально-економічних досліджень . - 2013. - Вип. 1. - С. 128-133. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsed_2013_1_21.pdf
9. Карпова К. В. Функціональні складові економічної безпеки вищого навчального закладу: критерії та індикатори [Електронний ресурс] / К. В. Карпова // Європейські перспективи . - 2013. - № 11. - С. 109-113.
10. Васильчак С. В. Ринок освітніх послуг Львівської області в системі економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / С. В. Васильчак, М. М. Гуменчук // Науковий вісник НЛТУ України . - 2013. - Вип. 23.15. - С. 353-358. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvntu_2013_23.15_57.pdf
11. Дем'яненко Г.С. Економічна безпека торговельного підприємства: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 / Г.С. Дем'яненко ; Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. — Донецьк, 2003. — 18 с.: рис. — укр.
12. Никитина Л.Н. Обоснование наиболее опасных угроз экономической безопасности промышленного предприятия [Електронний ресурс] / Никитина Л.Н., Афаунова М.В. // Корпоративное управление и инновационное развитие Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – 2012. – № 4. – Режим доступу: http://elibrary.ru/full_text.asp?id=18345790

References.

1. Rahimov, O.R. (2011), "Analysis of the major threats to the economic security of the tourist enterprise", Nauchnyj vestnik MGIIT, vol 6, pp. 28-32.
2. Khit, R. (2002), Kryzovyy menedzhment dlia kerivnykiv [Crisis management for managers], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Halaz, R. I. (2014), "Principles of personnel security companies", Ph.D. Thesis, Economy, L'viv's'kyj universytet biznesu ta prava, L'viv, Ukraine.
4. Ermolaev, D.V. (2012), "Threats to economic security of enterprise", Izvestija Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Jekonomicheskie i juridicheskie nauki, vol. 2-2, pp. 169-172.
5. Stadnyk, V. P. (2012), "Threats to economic security company, their sources and factors ", Ekonomichni nauky. Ser. Oblik i finansy, vol. 9(3), pp. 322-328.
6. Mischenko, S. P. (2011), "Conceptual aspects of economic security companies in a market economy", Marketynh i menedzhment innovatsij, vol. 2, pp. 190-195.
7. Kostjuk, Zh. S. (2013), "The functional components of the economic security of railway", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 42, pp. 308-311.
8. Matsekha, D. S. (2013), "Functional components of economic security and their performance evaluation for light industry", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1, pp. 128-133.
9. Karpova, K. V. (2013), "Functional components of economic security institution of higher education: criteria and indicators", Yevropejs'ki perspektyvy, vol.11, pp. 109-113.
10. Vasylychak, S. V. and Humenchuk, M. M. (2013), "Market of Educational Services Lviv region in the economic security of the state", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 23.15, pp. 353-358.
11. Dem'ianenko, H.Ye.(2003), "The economic security of commercial enterprise", Ph.D. Thesis, Economy, Donets. derzh. un-t ekonomiky i torhivli im. M.Tuhan-Baranovskoho, Donets'k, Ukraine.
12. Nikitina, L.N. and Afaunova, M.B. (2012), "Justification of the most dangerous threats to the economic security of industrial enterprise", Korporativnoe upravlenie i innovacionnoe razvitie Severa: Vestnik Nauchno-issledovatel'skogo centra korporativnogo prava, upravlenija i venchurnogo investirovanija Syktyvkar'skogo gosudarstvennogo universiteta, vol. 4, [online], available at: http://elibrary.ru/full_text.asp?id=18345790 (Accessed 4 Sept 2014).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"